

Віктор Жуковський,
доктор богослов'я,
кандидат філософських наук,
завідувач кафедри богослов'я УКУ,
головний редактор
журналу «Християнин і світ»
(www.xic.com.ua)

БОГ - МИРОТВОРЕЦЬ ЧИ РЕВОЛЮЦІОНЕР? ВІД ВІРИ ДО ДІЇ. БОГОСЛОВСЬКІ ВИМІРИ МАЙДАНУ¹

У статті розглянуто взаємозалежність між вірою і сповіданням Пресвятої Трійці, молитвою і тайнодіянням Церкви, з одного боку, та виборюванням і будівництвом справедливих суспільних відносин в Україні, з другого. Автор роздумує над християнськими, богословськими вимірами феномену Майдану. Головну увагу звернено на фундаментальне значення діяльної природи троїчної віри, яку християнин повинен виражати у суспільних взаєминах через реалізацію головних соціальних принципів: персональності, солідарності, субсидіарності і спільного добра. Автор також зосереджується на інтерпретації миротворчої та революційної природи Церкви, яка, залишаючись божественним носієм миру, водночас, покликана боротися проти несправедливості, неправди, гноблення і будь-яких інших: політичних і економічних, релігійних і культурних, явних і прихованих - форм гноблення, дискримінації і рабства.

Ключові слова: Пресвята Трійця, Церква, Майдан, персональність, спільне добро, солідарність, субсидіарність.

¹ Ця стаття (і доповідь на конференції «Богослов'я Майдану», Київ, 09.12.2016) містить синтез головних думок двох моїх доповідей, які прозвучали в Києві під час Революції гідності. Одна частина стосується вступного слова і доповіді на тему: «Правило віри як правило дії: догматичні роздуми про феномен Майдану», які прозвучали на міжконфесійному круглому столі, організованому кафедрою богослов'я Українського католицького університету у співпраці з Інститутом релігійних наук святого Томи Аквінського в Києві 15 січня 2015 р. (www.risu.org.ua). Друга частина - це лекція на тему: «Бог-миротворець, Бог-революціонер: роздуми про воюючу Церкву», прочитана у Відкритому університеті Майдану в Києві 17 грудня 2013 р.

Вогонь прийшов я кинути на землю - і як я прагну, щоб він вже розгорівся! (Лк 12,49)

Від часів Йоана Христителя і понині Царство Небесне здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його (Мт 11,12).

Нехай будуть засуджені ті всілякі форми політичного устрою, що панують у деяких країнах, які перешкоджають громадянській чи релігійній свободі, збільшують кількість жертв зажерливості й політичних злочинів, а діяльність влади відвертають від досягнення спільного блага на користь якоїсь політичної партії або самих правителів.

Для справді гуманного політичного життя немає нічого кращого за те, щоб плекати в народі почуття справедливості й доброзичливості, прагнення служити спільному благові, утверджувати основні погляди на справжній характер політичної спільноти, а також на мету, правильне використання і межі державної влади.

Душпастирська Конституція
про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 4

Щоби зрозуміти запитання, поставлене в заголовку нашої конференції, і рухатись у правильному напрямку в пошуку відповіді на нього, важливо збагнути, яким є наш Бог, які головні ознаки, що можуть свідчити про реальність Його присутності на Майдані, і чи можемо говорити про особливості Майдану, які «уможливили» цю присутність.

Майдан не можна розглядати як ексклюзивне місце присутності Бога, «який всюди є і все наповняє» своїми силами, енергіями і благодаттю! Християни сповідують всюдисущість Бога! Тож у чому полягає акцент теми нашої конференції? Яким є Бог, у якого ми віруємо та якого сповідуємо? У чому полягає християнська віра та в що вірить Бог? Які індикатори об'явлення Бога на Майдані?

У своїй споглядальній богословсько-літургійній горливості ми часто любимо повторювати, що правило віри (*lex credendi*) -

це правило молитви (*lex orandi*), проте інколи забуваємо додавати третій елемент цієї тези - правило життя (*lex vivendi*)² і дії! Як християнин вірить, так повинен і діяти! Сповідування правила віри (догмату) не може бути статичним, закритим у собі. Віра не може бути законсервованою, не може бути «духовним» егоїзмом, страхом чи благим поясненням на кшталт «невтручання Церкви в життя світу», бо ж вона, мовляв, подорожня в цьому світі і не може втручатись у перипетії брудних земних політичних баталій, суспільних протистоянь, господарсько-бізнесових процесів, а християни плывуть по житейському морю суто у своєму церковно-спасительному ковчезі.

Бог християн, Триєдиний Бог, - це Бог діяльний, динаміка, рух. Це Бог, який відкриває кожному, хто вірить у Нього, безконечну можливість зростання, руху від одного горизонту досконалості до іншого, як про це писав ще св. Григорій Нісський (бл. 335 - бл. 394)³. Бог християн - це любов до всього, Ним сотвореного, підтримка, турбота, очищення, допомога тим, хто перебуває в негативі недосконалості, це порятунок із рабства залежностей і неволі смерті, визволення з несправедливості й неправди до свободи синів світла, синів Божих, друзів Христа, партнерів і співтворців Божого Царства. Бог християн і Його адепти - це не колабораціонізм із силами зла, несправедливості й неправди заради людських квазіканонів на кшталт: «Церква і держава відокремлені», «Церква не повинна ставати на бік однієї воюючої сили», «Церква повинна бути над процесом задля примирення», «Церква молиться за мир» тощо. Так, але питання вибору залишається: на чієму боці християнин, а отже, які цінності він відстоює?!

Головне правило віри християн - сповідання Триєдиного Бога і Воплоченого Божого Сина, який увійшов у світ, щоби відкрити нову реальність божественних стосунків як по вертикалі «Бог-людина», так і по горизонталі «людина-людина», «людина-світ». Христова благовість відкриває абсолютно нові, незбагненні раніше можливості участі в особистих стосунках троїчного Бога:

² Див. Міжнародна богословська комісія. Богослов'я сьогодні: перспективи, принципи, критерії // *Наукові записки УКУ*, ч. V. Серія: «Богослов'я». Вип. 2. Львів 2015, с. 24-25.

³ Див. Gregory of Nyssa. *The Life of Moses* / перекл. А. J. Malherbe. E. Ferguson. New York - Ramsey - Toronto 1978, с. 233-243.

Отця, Сина і Святого Духа, якого християнин дієво сповідує в містичному тілі Христовому - Церкві. Бог-Трійця - це суцільне стремління до іншого, самопожертва, проникнення у ближнього та прийняття іншого у своє життя. Це - прорив і заповнення собою, це цілковита відкритість до беззастережного прийняття іншого й інакшого, який у відповідь теж наповнює. Це дарування і прийняття, взаємопроникнення одного життя іншим звершується у площині єдиносущної любові, якою і є Бог (пор. 1 Йо 4,8).

Єдиносущність осіб Трійці - в постійній і нероздільній динаміці спілкування, сопричастя (*koinonia*) Божества. Трійця, як Бог спілкування, Бог «соціальний», вмістилище взаємопоради, взаємопідримки. Це динаміка міжособових діалогічних стосунків повної віддачі і повного прийняття одне одного в любові, взаємна відкритість у трикутнику Я-Ти-Він і взаємопроникність (*perichoresis*) божественних осіб. Термін *perichoresis*, який лежить в основі вчення про Бога-Трійцю, буквально перекладається як «рух по колу», хоровод, своєрідний любовний танець у колі. Любляча Трійця об'являє нам від Отця через Сина у Святому Дусі досвід того, чим є справжня любов та стосунки, модель, на якій основана й у якій має зростати, вдосконалюючись, людський рід. Досвід люблячого, любленого та плодів цієї любові, переданий божественним об'явленням людині, як система координат для людських взаємин⁴.

Людина сотворена на образ і подобу Бога-Трійці (пор. Бут 1,26-27). У ній на духовно-генетичному рівні закладено бути богом за благодаттю, постійно зростати в богоподібності й обожуватись⁵. Вона за первозданною природою покликана відображати все божественне (дієву динаміку життя і стосунки взаємної лю-

⁴ Детальніше про богословське значення поняття *perichoresis* див.: S. Stamatovic. The Meaning of Perichoresis // *Open Theology* 2 (2016) 303-326; E. Durand. *La périchorèse des personnes divines: immanence mutuelle - réciprocité et communion*. Paris 2005.

⁵ Про богослов'я обоження див. N. Russell. *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*. Oxford 2006; його ж, Theosis and Gregory Palamas: Continuity or Doctrinal Change? // *VTQ* 4 (2006) 357-379; G. Every. Theosis in Later Byzantine Theology // *Eastern Church Review* 2 (1968-1969) 243-252; J. Gross. *La divinisation du chretien d'après les Peres grecs, contribution historique à la doctrine de la grâce*. Paris 1938; G. I. Mantzarides. *The Deification of Man*. New York 1984.

бові трансцендентного Бога) у світі людей, бути образом небесної слави в земних іманентних реаліях⁶. Тому життя Бога-Трійці революційно відкриває нам не лише глибинну суть людської природи: ким вона є в собі та до чого прагне, - а й людських стосунків: якими вони мають бути і на що суспільство має зворуватись. Чого лише варті таємничо-інтригуючі слова апостола Йоана, який звертається до кожного: *Любі! Ми тепер - діти Божі, і ще не виявилось, чим будемо. Та знаємо, що коли виявиться, ми будемо до нього подібні, бо ми побачимо його як є* (1 Йо 3,2).

Христос у своїй первосвященничій молитві під час Тайної вечері фактично розкриває всю революційність Божої місії у світі. Ця революція - це народжена «з висоти» (пор. Йо 3,3) нова людина, людина бого-людської й людино-божественної співучасті!

Як послав еси мене у світ, так послав і я їх у світ. Віддаю себе за них у посвяту, щоб і вони були освячені в істині. Та не лиш за цих молю, але і за тих, які завдяки їхньому слову увірують

⁶ Новозавітні тексти насичені різноманітними образами, в яких Господь привідкриває завісу перед таїнственною новою реальністю, новими стосунками, сопричастям і близькістю творіння з Творцем, особи людини й осіб Пресвятої Трійці, яку Отець через Воплоченого Сина Божого у Святому Дусі дарує всьому людству. Боголюдські взаємини - це стосунки Батька і Його дітей, яких провадить Божий Дух: «Усі бо ті, що їх водить Дух Божий, вони - сини Божі. Бо вони не прийняли дух рабства, [...] але прийняли дух усиновлення, яким кличемо: „Авва! - Отче!» Сам цей Дух свідчить, що ми - діти Божі; а коли діти, то й спадкоємці ж Божі - співпадкоємці Христа» (Рим 8,14-17). Христові апостоли, змальовуючи цю нову боголюдську реальність, яка відкривається для тих, хто у Христа хрестився і в Христа одягнувся (пор. Гал 3,27), використовують широку лексичну палітру, щоби висловити реальність нового життя, відкритого у Воплоченому Божому Слові. Християни - це «домашні Божі» (Еф 2,19), громадяни Неба (пор. Фил 3,20), сини і спадкоємці Божі, яким Бог послав у серця Духа свого Сина (пор. Гал 4,5-7), члени одного Божого Тіла, «напосні одним лише Духом» (1 Кор 12,13), гілки Божої виноградини (Йо 15,5), каміння в Божій Будівлі, «де наржним каменем - сам Ісус Христос» (Еф 2, 20), вівці Божої отари (пор. Йо 10, 27-29), «рід вибраний, царське священство, народ святий» (1 Пт 2,9). Єдність зі Сином Божим немислима без єдності з Духом Божим, від якого християни народжені (Йо 3,6), хрещені і напоєні (1 Кор 12,13), який живе в нас (Рим 8,9; 1 Кор 6,19), який влітою Божою любов'ю даний нам (пор. Рим 5,5). Єдність народженої з гори (пор. Йо 3,1-21) людини з Сином і Духом Божим свідчить про її єдність з Отцем «усіх, що над усіма й через усіх і в усіх» (Еф 4,6). Через Христа, в одному Дусі всі одержать «доступ до Отця» (пор. Еф 2,18).

в мене, щоб усі були одно, як ти, Отче, в мені, а я в тобі, щоб і вони були в нас об'єднані; щоб світ увірував, що ти мене послав. І славу, що ти дав мені, я дав їм, щоб вони були одно так само, як і ми одно. Я - в них, і ти - в мені, - щоб вони були звершені в єдності, щоб світ збагнув, що послав еси мене, та й ізлюбив їх, як ізлюбив мене. Отче! ... І об'явив я їм твоє ім'я, і об'являти буду, щоб любов, якою ти полюбив мене, в них перебувала, - а я в них! (Йо 17, 18-24, 25).

Господь послав у світ освячених в істині, через яких увірують інші, для того, щоб усі були єдині в одній Божій славі і щоб внутрішньотроїчна любов між Отцем, Сином і Святим Духом була також їхньою, тобто людською любов'ю, яка й повинна творити атмосферу суспільного, чи, радше, суспільно-божественного середовища. Ці Христові слова неймовірно накладаються на бого-людські реалії стосунків боротьби на Майдані! З любовної єдності та взаємопроникнення Божих осіб народжується любовна єдність Бога та людей, з якої виходить єдність людства! Поняття сопричастя Божих іпостасей в єдиній Божій природі можна спроектувати на сопричастя людських осіб в єдиній людській природі! Саме тому покликання людини, за Чарльзом Уеслі, - стати «копіями Трійці»⁷, людськими іпостасями-партнерами іпостасей Божих. Син Божий у Воплоченні об'являє троїчні міжособові стосунки, притаманні «Божій країні»⁸, і спонукає людину в її країні революційно прорвати атомарну обмеженість егоїстичного індивідуалізму, залишити все «своє» і вийти «назовні» до (і задля) «іншого». Прийняти цю іншість без страху й упереджень! Чинити так у земній країні, як Бог - у небесній, і будувати суспільні стосунки за цією ж, троїчною моделлю! Божа іпостась відкрита у відданих стосунках до іншого, у стосунках «я-ти-він/вона». Це стосується також людини, образу Бога-Трійці, яка, залежно від любовного самовідкриття до іншого, зростає в богоподібності до обоження. Без спілкування немає Бога, і без спілкування немає

⁷ Пор. Єпископ Диоклійський Каллист Уер. Свята Троица - парадигма человеческой личности // *Альфа и Омега* 32 (2002), с. 120.

⁸ Так про внутрішнє життя Бога писав ще Юстин Філософ (II ст.). Див. В. Жуковський. Апофатична віддаленість і катафатична всюдисущність Бога в богословській думці Юстина Мученика // *Наукові записки УКУ*, ч. VIII. Серія: «Богослов'я». Вип. 3. Львів 2016, с. 44-47.

людини⁹. Якщо Бог - дієва і творча любов (пор. 1 Йо 4,8), як стверджував англійський художник, поет і містик Вільям Блейк¹⁰, то й образ Божий - людина - теж є любов, яка діє. Бог вірить у людину, у свою «славу»,¹¹ яка бере участь в Його відкритій любові, вірить у свій образ і подобу, свобідного партнера, який в особових взаєминах співдіє з Ним.

Троїчний образ, на який ми сотворені, не належить людині ізолювано, відірвано від ближнього. Цей образ сповнюється лише у проміжному просторі любові, просторі «між», в тому «і», яке поєднує Я і ТИ. Божі особи можна уявити лише в динаміці стосунків. Богоподібно й людські особи зростають до зрілих особистостей настільки, наскільки безумовними, безкорисно відданими і динамічними є взаємини з іншими особами. Такий взаємовідданий діалог - фундамент особистості: Божої і людської. Я потребує ТИ, щоби бути самим собою як Богом (який діалогічно перебуває в людині), так і людиною (яка синергійно перебуває у Бозі), людиною богообразною і богоподібною.

Молимося: «Отче НАШ, хліб НАШ насущний...» - Отець завжди його дає і давав НАМ на Майдані. Кожний був сторожем братові своєму на Майдані. Лютневі дні - дні жертви. Троїчність людини не може сповнитися в особовій ізоляції, а лише у взаємній і простій відкритості обличчя, які спільно йшли на служіння аж до смерті.

Сповідання троїчної віри християнами - не проповідь абстракції чи спекулятивної теорії про незрозумілий божественний абсолют із трьома лицами, навпаки - це свідчення про суспільну модель перемін людських стосунків на основі соціальних принципів, які Бог нам «спускає» з Небес: гідність особи, солідарність, субсидиарність та спільне добро. В межевих ситуаціях життя вибір лежить між рабством і свободою, справедливістю і несправедливістю, правдою і неправдою. Майдан незбагненно виявив та засвідчив віру в Бога, який є Богом стосунків, через братерську

⁹ Детальніше про це див.: Й. Зізіулас. *Буття як спілкування. Дослідження особистості і Церкви* / перекл. з англ. В. Верлок, М. Козуб. Київ 2005.

¹⁰ Пор. Єпископ Дюклийский Каллист Уэр. *Святая Троица - парадигма человеческой личности*, с. 120.

¹¹ Іриней Ліонський (II ст.) пише: «*Слава Божя - це жива людина, а життя людини - в спогляданні Бога*». Іриней Ліонський. *Проти ересей*, книга 4,20,7.

солідарність, жертвну віддачу й гаряче бажання пройти через горнило радикального очищення.

Троїчна ікона Майдану ще чекає свого богословського іконописця, який, канонічно зображаючи трансцендентні троїчні взаємини Отця, Сина і Святого Духа, шукатиме символіку вираження таких стосунків в іманентній реальності серед міріад боголюдських та міжлюдських взаємин, які творили атмосферу революції на Майдані. Боротьба за правду, справедливість, проти бідності, експлуатації, гноблення та інших суспільних й особистих недуг - це дієва віра в дієвого Бога. Віра - революційна. Вона повинна кардинально змінювати недосконалий світ корупції, несправедливості і неправди. Це - тектонічний процес, шлях покаяння, навернення всього ества людини та спільноти. Це - виклик системі, радикальне руйнування (а не косметичний ремонт) царства тьми і неправди. Цю віру виявили в жертвній дієвій любові, а не лише у традиційних формах, стереотипах і закостенілих, подекуди далеких від християнства упередженнях та міфах.

Бог «соціальний», і в Ньому, як в іконі, ми знаходимо наше розуміння суспільства на найвищому рівні. Бог - самовідданість, дарування себе самого, солідарність, взаємність, відповідь. Такою покликана бути людська особа та суспільство. І саме таким уже був Майдан! Божі особи - розділена любов, яка віддається іншому, а не самолюбство. Це ж закладено і в людській особі, це ж було притаманне майданним стосункам! Божі особи собі не належать - лише іншому. Так і в «людині Майдану», яка, жертвуючи себе іншому, прориває всі звичні природні й гріховні обмеження: страх смерті, самолюбство і гординю. «Людина Майдану» навіть прорвала межі інстинкту самозбереження. Цей вихід «поза» і «понад» - екстаз цілопальної жертви, божественне безумство Христа ради, людське умалення аж до мученицьких страстей заради брата свого. Цей радикальний духовний прорив звершувався також у тих, хто, можливо, не будучи християнином, пройшов через хрещення кров'ю, через любовну самопожертву задля іншого. Особи Трійці не егоцентричні, а, як і люди у своїх взаєминах, відкриті до іншого. Цей дух дієвої відкритості до ближнього - цемент, який скріплював «будівлю Майдану». Бог - це предвічні плодоносні, творчі стосунки Я-ТИ-ВІН, людина ж ці стосунки покликана реалізувати в сотвореному часо-просторово-

му світі свого життя. Майдан став своєрідним часо-простором вічності, на прикладі якого можна пересвідчитися в тому, що любовна круговерть божественних осіб Трійці - це не просто теоретична, абстрактна конструкція людського ума, а модель суспільно-економічного і політичного життя, божественне джерело принципів, підгрунтя євангельської місії Преображення людини, людських стосунків і світу. Христос виявляє нам Бога, який діє: скандально, провокативно, революційно. Руйнуючи неправду, щоб, будучи «Істиною, Дорогою і Життям», вести кожного до Отця Істини. Атмосфера простої (як і Бог простий), буттєвої, без людських обмежень та стереотипів, божественної гармонії стосунків клекотіла на Майдані.

Саме у догматах про Пресвяту Трійцю і Воплоченя Сина Божого міститься джерело головних християнських принципів суспільних відносин¹², якими Бог постійно об'являв себе на Майдані! Трійця - єдина, єдиносущна, цілісна й водночас у трьох особах. Єдність і цілісність Бога любові та добра - джерело *принципу спільного добра*, згідно з яким індивідуальні інтереси підпорядковуються інтересам загального добра. Держава не відстоювала інтереси загального добра - тому протест, опір й боротьба за реалізацію цього божественного принципу став квінтесенцією Майдану!

Принцип персональності. Людина - образ і подоба троїчного Бога, де кожна іпостась повністю відкрита на іншого. Де є повне відання та прийняття одне одного в любові! На цьому ґрунтується гідність і свобода людської особи. Майдан густо й конденсовано фокусував у собі християнсько-соціальну динаміку служіння і поваги до людської гідності й рівності всіх.

Солідарність. Внутрітроїчна солідарність - іконічна модель для суспільної солідарності. Єдиносущне сопричастя, «танець» любові Осіб Трійці - ікона суспільної солідарності, яку проповідує Церква в соціальному вченні. Принцип солідарності «Один за всіх і всі за одного» безперервно цементував майданні стосунки.

Субсидіарність - особова відповідальність за себе, відкритість для прийняття допомоги та готовність допомогти слабшим. На Майдані не було крайнощів індивідуалізму, колективізму,

¹² Про принципи соціального вчення Церкви див.: *Компендіум соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008, с. 109-140.

як і не було централізації, бюрократизму та знеособленої масовості акцій!¹³

Майданна спільнота, природно живучи цими принципами, перебувала у Трійці і брала участь у солідарності Божих іпостасей. Усі ці принципи втілені в боголюдській динаміці спілкування Майдану й об'єднані взаємною довірою.

Христос як саме Царство Боже (*autobasileia*) об'являє троїчну божественну модель міжособових суспільних стосунків у світі. Він віддається людині та світові, буттєво закладаючи фундамент Божої держави, Царства Божого в людському світі. Отож боротьба за троїчні принципи, сформульовані в соціальному вченні Церкви, - це змагання за Царство Боже, яке вже є, але за яке треба ще боротись, застосовуючи силу (пор. Мт 11,12). Майдан був своєрідним епіцентром, «згустком» цієї боротьби, яскраво і чітко вираженої на кожному кроці, в кожному структурному сегменті: від служителів, які готують їжу чи служать при столах, до тих, хто працював у медичному обслуговуванні, самообороні та цілодобово забезпечував мир і порядок всередині майданного тіла. Такий внутрішньомайданний суспільний *perichoresis, koinonia*, взаємне спілкування, обмін властивостями-талантами-Божими дарами чи взаємопроникливе служіння різних людей (незалежно від конфесійної, релігійної, національної належності, статусу чи статі), груп волонтерів, сам устрій життя на Майдані якнайкраще, природно й органічно, впроваджував у життя соціальні принципи Церкви і цим відображав життя Бога-Трійці та його маніфестацію Сином Божим, Ісусом Христом.

Син Божий, як «буття заради» (*esse pro*) іншого, божественно уприсутнював троїчні стосунки в майданному організмі! Так, Майдан не святий! Він - людська природа Христового тіла, а відтак був покликаний постійно освячуватись Його божеством у боротьбі! Саме тому визначальну роль тут відігравала присутність Церкви Христової, яка тайнодіяла і немов пропускала через освячувальне горнило молитви і таїнств ті клітини тіла Майдану, які до цього дозріли!

¹³ Детальніше про головні принципи соціального вчення Церкви також див.: П. Костюк. *Соціальна доктрина Церкви: короткий нарис: джерела, енцикліки, основні поняття*. Львів - Івано-Франківськ - Тернопіль 1996, с. 158-173.

Особлива густина присутності трійчного Бога на Майдані в інтенсиві боголюдської та людської солідарності, відданості співбратові, готовності віддати все і всього себе іншому та за іншого, ринути в невідоме і небезпечне для життя за найважливіше в житті, в горно, з якого виносять побратими на щиті. Все це і ще багато поки що невисловленого і того, що не піддається описам, відкриває войовничу, революційну сторону Бога-миротворця і войовничу сторону Церкви-примирительки!

Існує стереотип, що Церква проповідує ненасилля, і вся її діяльність спрямована на здобування Царства Божого, яке буде лише після смерті, на Небі! Відповідно, все, що на землі, в суспільстві - неважливе або важливе лише частково, як шлях до Небесного Царства. Земне ж царство неважливе! Насправді ж, Церква як боголюдський організм, як початок країни Божої на землі - це боротьба, це перемога над силами зла, несправедливістю, рабством і неправдою. *Від часів Йоана Христителя і понині Царство Небесне* [тобто божественне царство миру, правди, справедливості і життя] *здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його* (Мт 11,12). Ця сила скерована проти гріховних хвороб (особових та суспільних), звихнень і збочень, проти культури смерті, яка веде до руйнації, деградації, дроблення людини і суспільства, знецінення життя і гідності особи та спільного блага.

Революційність - не богоугодне діло лише тоді, коли вона руйнує божественний миротворчий вимір Церкви Христової! Часто ми розуміємо слово «мир» у негативному сенсі - як відсутність війни та конфліктів! Натомість забуваємо головне, позитивне, значення цього поняття: не як відсутність агресії чи претензій до іншого, а як внутрішній стан людини, суспільства і світу. Смирений - той, хто з миром, його носій. Мир - стан універсальної гармонії, впорядкованості, досконалість, світовий порядок, який протистоїть хаосу, деструкції, роздробленості. Встановлення миру має універсальний масштаб у чотирикутнику: Бог-людина-світ-суспільство. Мир - стан досконалості, абсолютна цінність, бо Бог - джерело спокою. Це возз'єднання всіх розділених частин реального світу в цілісну гармонію, на противагу хаосу, дисгармонії, роздробленню, нещастю і незгоді. Мир втрачають через беззаконня, нечестивість, гріховність, неправду, несправедливість. Бог і Церква Божа воюють за справжній Божий мир

у людині, суспільстві та світі! Джерело цього миру - Бог. Апостол Павло нагадує нам, що *Бог є Бог не безладу, а миру* (1 Кор 14,33). *Мир залишаю вам, мій мир даю вам; не так, як світ дає, даю вам його. Хай не тривожиться серце ваше, і не страхається!* (Йо 14,27) - каже Господь-примиритель, вкотре доводячи, що правдивий мир може бути лише від Бога, який є Богом любові й миру.

Миролюбність і миротворчість - одна з найголовніших і необхідних рис влади. Відомий християнський святий, богослов і мистик Симеон Новий Богослов (XI ст.) риторично запитує: «Як може бути миротворцем той, хто противиться Богу і воює з Ним, порушуючи заповіді? Такий, навіть якщо між усіма встановлюється мир, є Божим ворогом, і навіть для тих, кого він примиряє. Його примирення не угодне Богу. Бо (він є першим ворогом себе самого і Бога) його ворогами стають і ті, хто примиряється через таких людей»¹⁴. Не може бути миротворцем той, хто воює проти Бога і Його заповідей. Мир можливий лише як стан душі кожної людини, яка проектує його на всі сфери життя та діяльності.

Мир органічно пов'язаний із правдою, без якої він неможливий! Мир - це «діло правди». Мир - внутрішнє наповнення та передумова безпечного спокійного життя! Саме в цьому розумінні миру треба розглядати Революцію гідності на Майдані. У будь-якій революції головне питання: чи веде вона до справжнього миру, до свободи духу, яка можлива лише в істині? Про це говорить Христос: *Спізнаєте правду, і правда визволить вас* (Йо 8,32). Пізнання істини звільняє людину по-справжньому.

Саме тому така революція стає Божою справою, а Божі революційні миротворці стають «синами Божими» і отримують громадянство Царства Божого. *Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться. Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство Небесне* (Мт 5,9-10). Господь, як Ізбавитель і Визволитель, - споборник революціонерів духу, які ведуть боротьбу за правдиві, божественні, цінності. Саме така революція має на меті не порушення порядку, беззаконня, анархію, хаос, суспільну і державну руйнацію на різних рівнях, а навпаки - веде до порядку, суспільної гармонії, злагоди та громадянського суспільства. Є революція, яка

¹⁴ Цит. за: Архієпископ Василій (Кривошеїн), *Преподобний Симеон Новий Богослов*. Нижній Новгород 1996, с. 178.

знищує божественні цінності: правду, справедливість і любов, - і вона смертоносна для людини, суспільства, моральних цінностей. А є революція інша - життєдайна, оскільки змінює, оновлює й преображає суспільство на подобу трійчного Бога.

Трійця постійна у своїй творчій і впорядковуючій діяльності у світі задля звершення повноти любові. Трійчий Бог творить світ і людину, щоб поділитися своєю любов'ю з творінням, «обмежує» свою свободу задля свободи людини! На Майдані бачимо постійне ділення любов'ю й обмеження своєї волі задля іншого! Друга особа Трійці «виходить» зі свого світу в сотворений світ, несучи істину й любов! Борець на Майдані залишив свій затишний дім, родину, роботу задля відстоювання Божої істини та любові! Все життя і діяльність Христа були революційними. Не мир, а меч задля миру справжнього, Божого! Майдан був мечем, війною за мир Божий! *Вогонь прийшов я кинути на землю - і як я прагну, щоб він вже розгорівся!* (Лк 12,49). *Гадаєте, що я прийшов мир дати на землі? Ні бо, кажу вам, - але розділ. Віднині бо в одній хаті, де п'ятеро, і ті будуть розділені: троє проти двох і двоє проти трьох. Будуть розділені: батько проти сина й син проти батька; мати проти дочки й дочка проти матері, свекруха проти невістки й невістка проти свекрухи* (Лк 12,51-53). Богочоловік проходить через трагічність страстей і смерті, Майдан проходить через хрещення кров'ю.

Отже, з одного боку, Бог - миротворець, джерело порядку, цілісності, миру, джерело правдивої свободи. З іншого - революціонер, який, несучи мир, свободу, правду, справедливість, руйнує звичний порядок панування рабства, несправедливості й неправди. Він бореться за свободу разом із людиною, яка хоче звільнитись від пут рабства. Майдан був незбагненим тектонічним згустком протистояння божественного та диявольського, людського й нелюдяного, правди і неправди.

У цьому сенсі по-особливому виявляє себе миротворча місія Церкви, яка неможлива без революції духу. Трійцю і містичне Тіло Христове, яким є Церква, не можна уявити без бунту проти тиранії зла й беззаконня. Увійшовши до храму, Ісус заходився виганяти лихварів, кажучи до них: *Написано: Дім мій - дім молитви, а ви з нього зробили печеру розбишак* (Лк 19,45). Майдан був боротьбою проти розбишак в українському домі, щоби зробити

Його Божим і Людським домом. Історично Церква наслідувала цей Христовий радикалізм через своїх святих представників, особливо і часто - через мучеників та ісповідників. Це було не лише декларативно: наслідувати Христа означало не лише викривати зло у проповідях, а передовсім протистояти головним промоторам беззаконня. Згадаю лише декілька відомих імен революціонерів духа, бунтарів проти тиранії ідолів різного штибу. Це Йоан Златоуст, який ще в IV ст. гостро виступав проти злочинної імператриці, називаючи її новою Іродіадою, що вимагає голову Хрестителя; німецький богослов і борець проти фашизму Дітріх Бонгоффер, християнські мученики ранньої Церкви, ісповідники УГКЦ та інших Церков у новітній історії, які потерпали від комуністичного режиму в XX ст.

Церква тоді адекватно звершує свою місію, коли вона є Церквою-ісповідницею, свідком істини на тлі домінантної неправди і фальші, коли є джерелом закону і справедливості на тлі тотального беззаконня та знецінення людської гідності. Цілеспрямованість Ісуса, Його життя - це не просто проповідь, а революційна дієва проповідь змін, заклик до руйнування стереотипів, міфів, фобій. Ісус приніс вогонь революції - але революції не політичної, соціальної чи національної, а революції духа. Бо визначальною є зміна духа, все решта - похідне. Саме тому Церква як боголюдський організм, голова якого - Ісус Христос, нова Людина, новий Правитель і Переможець, завжди перебуває у стані війни з беззаконням, водночас несучи Божий мир. Увесь духовний нурт Майдану - це свого роду болі та страждання породілля, потуги переходу і піднесення з нижчого світу до вищого, від людського до боголюдського, а відтак - до божественного. Перехід від «розтроєності» умів, сердець, душ суспільства до троїчних стосунків любові і миру кожної людини і суспільства загалом.

Список використаної літератури:

- Жуковський В. Апофатична віддаленість і катафатична всюдишність Бога в богословській думці Юстина Мученика // *Наукові Записки УКУ*, ч. VIII. Серія: «Богослов'я». Вип. 3. Львів 2016, с. 40-60.
- Зізіулас Й. *Буття як спілкування*. Дослідження особистості і Церкви / перекл. з англ. В. Верлок, М. Козуб. Київ 2005.
- Компендіум соціальної доктрини Церкви*, Київ 2008.
- Костюк П. *Соціальна доктрина Церкви: короткий нарис: джерела, енцикліки, основні поняття*. Львів - Івано-Франківськ - Тернопіль 1996.
- Кривошеин В. *Преподобний Симеон Новий Богослов*. Нижний Новгород 1996.
- Міжнародна богословська комісія. Богослов'я сьогодні: перспективи, принципи, критерії // *Наукові записки УКУ*, ч. V. Серія: «Богослов'я». Вип. 2. Львів 2015, с. 13-58.
- Уэр Каллист. Святая Троица - парадигма человеческой личности // *Альфа и Омега* 32 (2002) 112-127.
- Durand E. *La périchorèse des personnes divines: immanence mutuelle - réciprocité et communion*. Paris 2005.
- Every G. Theosis in Later Byzantine Theology // *Eastern Church Review* 2 (1968-1969) 243-252.
- Gregory of Nyssa, *The Life of Moses* / trans. A. J. Malherbe, E. Ferguson. New York - Ramsey - Toronto 1978.
- Gross J. *La divinisation du chrétien d'après les Peres grecs, contribution historique à la doctrine de la grâce*. Paris 1938.
- Irenaeus. *Adversus haereses IV* // *Sources chrétiennes* 100/2, ed. A. Rousseau. Paris 1965.
- Mantzarides G. I. *The Deification of Man*. New York 1984.
- Russell N. *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*. Oxford 2006.
- Russell N. Theosis and Gregory Palamas: Continuity or Doctrinal Change? // *St. Vladimir Theological Quarterly* 4 (2006) 357-379.
- Stamatovic S. The Meaning of Perichoresis // *Open Theology* 2 (2016) 303-326.